

מחשבה קצרה על הדף הרב יחזקאל הרטמן

מסכת חולין דף קח

חתיכה נעשית נבילה

חתיכה נעשית נבילה. היינו שההיתר מתהפך להיות איסור.
ונביא כמה אופנים שקישרו רבותינו דברי מחשבה לכלל זה.

החיד"א (כסא דוד דרוש ו) מביא מה שכתב באלשיך שלשונן של האדם היא כלי שרת לעבוד את ה', ובפרט בגלות שאין לנו קרבנות, רק זה נשאר לעבוד את ה' בלשון, לברכו, להתפלל, ללמוד, ולפייס לעני וכו'. ב. ונמצא רוב עבודת ה' עתה הוא בלשון. והרי המדבר לשוה"ר הוא שקול כע"ז ג"ע ושפ"ד, ואם אדם משתמש בלשון לדיבורים אסורים, או לאותה בושה וכלימה, והלשון עצמה נהפכת לדבר טמא, **דחתיכה עצמה נעשית נבילה**. וממילא כל התפילה והתורה נטמאים. וזה הפירוש בפסוק "אל תתן את פיך", שלא תדבר לשוה"ר וכו' ב, "לחטיא את בשריך" שכל גופך חתיכה נעשית נבילה, "ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא", מה עשה והרי הוא דיבור בעלמא, אין זה נכון כי הוא עון פלילי, וזהו "למה יקצוף האלקים על קולך" על דרך הקול קול יעקב כלומר קול תפילה ולימוד, "וחיבל את מעשה ידיך", על רוב זדוןך לשרתו בכלי מלוכלך נבזה ונמאס.

בשם משמואל (נח תרפ"א) מביא את דברי המהר"ל בביאור "ארבעים יכנו", שצ"ב מדוע בפועל נותנים ל"ט מלקות, ומבאר המהר"ל שמלקות ארבעים הן מחמת קלקול האדם שנוצר בארבעים יום, ויצירת הגוף היא בל"ט ימים ויום הארבעים הוא שלימות הנשמה שהיא הנפש, והנשמה אינה חוטאת אלא מחמת שהיא מחוברת לגוף וכל המחובר לו הרי הוא כמוהו, על כן כדי לנקות כל ארבעים הבחינות של ארבעים ימי היצירה, צריכים ארבעים מלקות, אבל אחר שנלקה ל"ט מלקות ושבו כל חלקי הגוף שנוצרו בל"ט יום להיות נקיים, שוב הנשמה אינה צריכה עוד ללקות, שהרי עתה איננה מחוברת לטמא אלא לטהור.

ומוסיף השם משמואל, שלא דוקא משום חיבור לטמא צריכה גם הנשמה לנקיון, אלא שאין אדם חוטא אלא מחמת התגברות כוח החומר על כוח הנשמה, ומכניעה תחתיו עד שהיא בטלה אל החומר, וכמו חתיכה של היתר הבטלה בחתיכת איסור, **שהחתיכה עצמה נעשית נבילה**, אך ע"י סילוק האיסור מן חתיכת ההיתר הותרה ממילא החתיכה, כך הוא בנפש האדם שהיתה בטלה אל כוחות החומר, וכשנטהר החומר ממילא הנפש נקיה וטהורה.

ונצרך לכאן דברי חז"ל שהקב"ה שופט את הנשמה והגוף ביחד, כי הם אחראים יחד על מעשה העבירה.

ונסיים בדברי ספר נחת השולחן (י"ד סי' צא) דהנה אמרו בגמ' (ברכות ד, ב) שבזמור תהלה לדוד אין אות נ' מכיון שיש בה מפלה, ואפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח"ק שנא' סומך ה' לכל הנופלים. נמצא שאות נ' מסמלת נפילה, וס' מסמלת תקומה. כשיש איסור שהתערב בהיתר, ישנה נפילה

של ההיתר. אך כשיש ביטול בס', נסמכת ונתקנת הנפילה. אלא דרך ה' סומך את הנופלים, ולא אנחנו, ועל כן אין מבטלין איסור לכתחילה. ובבשר בחלב אמרין חנ"נ (דבשאר איסורים לכו"ע אינו מדאורייתא), ומשום שבב"ח נהפך לגופו של איסור, שמתחברים שני דברים שלא צריכים להצטרף, ונעשים סט"א. אבל איסור (שאינו בב"ח) שהתערב בהיתר, שם ההיתר נשאר בהיתרו מדאו', ולא אומרים חנ"נ, דהקדושה נשאת כפי שהיא, ולכן כשמגיעים לבחינת ס' בביטול בשישים, האיסור נתקן מנפילתו. ורק בבשר בחלב אין תקומה לפי שהכל נעשה כגופו של איסור.

דף קט

כל דאסר רחמנא שרא לן

"אמרה ליה ילתא לרב נחמן מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כוותיה."
בביאור הדבר מצינו כמה טעמים.

המהרש"א מבאר דענין זה מראה לנו שמצוות הקב"ה עלינו הן גזירת מלך, שהרי כל דבר שאסר לנו, התייר דבר אחר כמוותו, וא"כ על כרחך דמה שאסר הוא מגזירת מלך. וכגון באיסור דם, שלא תאמר שנאסר מחמת מאיסותו, והרי כבד שכולו דם מותר. וכן דם נדה, אם משום מאיסותא, איך התייר לנו דם טהור. וכן בשאר מילי.

ועל דרך זה כתב באוהב ישראל (ליקוטים חדשים) שמוה"נ נוכל להבין דרך האמת לקיים מצוות הש"ת בלי שום טעם בדבר רק לקיים מצוות הבורא ב"ה כגזירת מלך על עבדיו, ופן יעלה על לב אדם לאמר על מצוות ל"ת שבתורה כמו לבישת שעטנז ואכילת חזיר ובב"ח שהמה אסורים לנו ע"פ חכמות הרפואות, אבל באמת המה נקראים חוקת התורה, ולכן אמרו חז"ל כל מה דאסיר לן רחמנא שרי לן כוותיה לדעת כי אין שום סכנה באכילתם או בעשייתם."

החיד"א בפתח עינים, ובדומה לזה כותב בספר חנוכת התורה (פרשת ראה), דהנה אמרין (ספרא ויקרא כ) אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי ואפשי ומה אעשה שאבי שבשמים גזר על כך, וקשה איך ידע אדם מה טעם החזיר כדי לומר עליו 'אפשי ואפשי', לכן עשה הקב"ה דבר מותר שיש לו טעם זה, כדי שידע אדם שטעמו טוב.

בעץ יוסף מביא בשם באר מים חיים (ועיין לקמן שכן מבאר החתם סופר), שביאורו כענין "לא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר", בהיתר יפת תואר, כך שלא יאמר אדם בעיניו לטעום טעמא דאיסורא, על כן בכל דבר איסור נתנה התורה אופן של היתר, כדי שלא יתגרה בו יצה"ר.

המהר"ל בחי' אגדות ביאר דבר נפלא, דהנה מדוע הקב"ה ברא דבר אסור וטמא בעולם, אלא שבשביל שנברא ההיתר נברא האיסור עמו. ונוסיף על דבריו, דזה לעומת זה עשה האלקים, דאם יש טוב, יש מקום לרע. וממשיך

מכל עניני הגוף, ובערב יו"כ אוכלים ושותים כדי שלא יהיה מצב של פרישה גמורה. נמצא שכל המושג של אכילת ערב יו"כ, הוא מדין דברה תורה כנגד יצה"ר. ומוכן שרמי רצה לאכול כהל ערב יו"כ, דשניהם שווים ביסודם.

ובזה מסיים שאלו דברי רב חסדא שאני רואה שאתה חריף טובא וצדיק, והיינו שאין לך לחשוש מיצה"ר, והשיב לו שאינו נכון, שבעירו יש לו להתקדם יותר, ושפיר הותר לו דברים שניתנו כנגד יצה"ר.

ובספר שער יששכר לבעל המנחת אלעזר (מאמר יום הקדוש יח), מסביר את שאר הפרטים בסוגיא, שהכל היה לימוד זכות על כלל ישראל, שזו עבודה של ערב יו"כ, על כן הראה את כל המעשה להורות דיאוש בעלים מהני, וגם לימוד זכות על אותם בני ישראל שאין זהירים במצות ציצית ותפילין, על כן המציא להם היתר של חולי גוף נקי, וההוא גברא שהביאו להלקותו, אולי זהו שורש המנהג להלקות בעיו"כ משום תשובה.

נמצא שעפ"י החת"ס והמנחת אלעזר המעשה קאי על עומקו של ערב יום הכיפורים.

דף קיא

מעשה דשמואל שהאכיל את רב

איתמר דגים שעלו בקערה, רב אמר אסור לאכלן בכותח, ושמואל אמר מותר לאכלן בכותח... רבי אלעזר הוה קאים קמיה דמר שמואל אייתו לקמיה דגים שעלו בקערה וקא אכיל בכותח ייבי ליה ולא אכל, א"ל לרבך ייבי ליה ואכל ואת לא אכלת? אתא לקמיה דרב, א"ל הדר ביה מר משמעתיה? א"ל חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליספי לי מידי ולא סבירא לי.

ועולה מפשטות העובדא ששמואל אמר לר"א שהאכיל את רב דגים שעלו בקערה, אך רב הכחיש זאת.

ולפלא איך שמואל אמר דבר שאינו אמת. ומצינו בזה ביאורים בראשונים ובאחרונים.

כתב הריטב"א: "וא"ת והאיך אמר שמואל לרבך ייבנא ואכל. י"ל כי מגום היה דבריו שאילו היה נותן לרב היה אוכל, כלומר שיקפחנו בדברים עד שיאכל. ומורי נ"ר פ' דרבך דקאמר ליה לאו משום רב קאמר אלא משום חד דרבנן דה"ל, אבל רש"י ז"ל פ' רבך רב."

הבאר שבע מאריך בתירוצים שונים על הקושיא.

בדרך א' הוא מבאר, ששמואל רצה לבדוק מדוע ר"א לא אוכל את הדגים, האם משום שסובר מעיקר הדין לאסור נ"ט בר נ"ט, או משום יקרא דרביה. ואומר לו דאם מצד יקרא דרביה, הרי שבפני שמואל יש לו לחוש ליקרא דשמואל, וכדי לבחון את טעמו, התחכם שמואל לומר שהוא האכיל את רב, וממילא אם טעמו של ר"א הוא יקרא דרביה, הרי כששמע שרבו התיי, אין לו להקפיד בכך, אך אם מצד שהוא עצמו סובר נ"ט בר נ"ט אסור, עדיין ימשיך לאסור.

בדרך ב' כתב הבאר שבע, דאפשר שכן היה שנתן שמואל לרב לאכול, ואכל מפני שלא הרגיש שיש כאן חשש אסור, דסבר שהקערה היתה חלבית או מסיבה אחרת, ושמואל חשב שהרגיש ועם כל זה אכל. ואפשר לומר ששמואל נתן לרב לאכול אע"ג שידע שאסור לדעתו, מפני שרצה לדעת בזה אם מסכימין מן השמים לענין הלכה כוותיה דמותר או לא, וזה מפני שחשב שאם אין הלכה כמותי אלא כרב דאסור, ודאי לא יאכל,

המהר"ל שהאיסור הוא יוצא חוץ מן הראוי, ואם לא היה ענין זה מותר כלל לא שייך שהוא יוצא חוץ מן הראוי, שהרי לא תמצא היתר בזה, לכך צריך לומר שההיתר קודם והאיסור יוצא ממה שהיה ראוי להיות.

נמצא שכדי שיהיה מקום לאיסור צריך שיהיה היתר בעולם, דאל"כ אין לאיסור מקום קיום.

ובדרך החסידות ביאר הקדושת לוי (ליקוטים) דכיצד מעלים את הניצוצות קדושים שבתוך הדברים הטמאים? ע"י שנמנעים מאכילתם מחמת ציווי ה'. אלא שכל איש ישראל שמעולם לא אכל הבריות הטמאות, הרי אינו יודע טעמם, ומהיכן ההוכחה שאינו אוכל אותם מחמת מצות ה', אלא ע"י שכל דבר יש לו אופן של היתר, נמצא יודע כל איש ישראל את טעמם של הדברים הטמאים, ושטעמם ערב, נמצא שכאשר מונע עצמו מלאכלם, הרי זה מחמת מצות ה', ובכך מתעלים הניצוצות. והוא כדרך המהר"ל בצד מה שההיתר נותן מקום להיותו ולקיומו של האיסור.

והדברים נפלאים וארוכים עד מאד.

דף קי

מעשה דרמי בר תמרי

בעובדא דרמי בר תמרי, עי' בגמ' כל המעשה, ובקיצור רמי אכל כחלי בערב יום כיפור במקום שהוא אסור, וכששאלו רב חסדא על דבר זה, השיב שאכלו מחוץ לתחום, ושאלו במה בישל את הכחל ואמר שהשתמש בדבר שהיה בו יאוש בעלים. ובהמשך שאלו מדוע אינו מניח תפילין והשיב שהוא חולה מעים, ולמה אינו לבוש ציצית והוא משום דטלית שאולה היא. ולבסוף אמר שלא להלקות מי שאינו מכבד הורים משום שמתן שכרה כתובה בצידיה. וסוף המעשה הוא שרב חסדא אמר לו שהוא חריף, והשיב שבמקומו של רבי יהודה הוא חריף טפ'.

החת"ס בסוף המסכת האריך עד מאד לבאר את הדברים, ונביא חלק מהדברים.

הנה יל"ע וכי זו הכנת ליום הכיפורים, בכך שאוסף חתיכות כחל לאוכלן מחוץ לתחום? ועוד יש להבין סיום דבריו שכאשר אמרו לו שהוא חריף, נענה שאצל רבו הוא חריף עוד יותר, ולכא' הוא דרך גאווה.

וכתב החת"ס שקיבל מרבו מהר"נ אדלר זצ"ל, שכאשר אדם שרוי בצל רבו, אינו מצליח לפתח את כל כוח המחשבה, ורק לאחר שעומד על דעתו לעצמו אז הוא מצליח להיות חריף טובא. הטענה של רב חסדא לרמי היתה שכשאני רואה שאתה חריף מאד, בהכרח שאינך מתכוין לחזור לרבך בפומבדיתא, ושוב לא היה לך לאכול כחל, והשיב לו שאינו נכון, דיש לו עוד הרבה מה ללמוד מרבו ולהתפתח.

וממשיך החת"ס שבדף הקודם למדנו שכל דבר שנאסר, התיירה התורה כנגדו, והבאנו בשיעור הקודם אחד מההסברים - שלא דיברה תורה אלא כנגד יצה"ר, וכל הדברים שהתורה התיירה, הוא שלא יהיה לאדם פיתוי חזק מהיצר. ומייסד החת"ס, שרק מי שיש לו יצה"ר וצריך לתת כעין שוחד ליצה"ר, יכול להשתמש בהיתרים הללו. אך צדיק גמור שמשתמש בהיתר, יש עליו טענה. ובדין אשת יפת תואר, נאמר עליו שהנושאה יהיה לו בן סורר ומורה, והפירוש הוא דהנושא אשת יפ"ת לשם שמים, לפיכך את יצרו, לא יאונה לו כל רע. אך העושה זאת לחינם, שאין בו תגבורת היצר, ובכל זאת נושאה, יהיה בנו בן סורר ומורה.

והנה איתא בשל"ה שעבר יו"כ הוא כעין שוחד לשטן, שיה"כ פורשים

האדם יכול לחבר עליונים ותחתונים, והמלאכים יכולים לעשות זאת. לפי זה נפלא, דאברהם ידע שהם מלאכים, ולא רצה להאכילם חולין טמאים, ושאינו בשר בחלב שהוא איסור שמופקע מהמלאכים.

דף קיג

בשר בחלב בבהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה

לעיל בדף ק"ב הבאנו את הדיון אם יש איסור אבר מן החי בבהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה.

ולגבי איסור בשר בחלב יש דיון דומה.

המלבי"ם (בראשית יח, ז) מביא שאמרו חז"ל שכן הבקר רץ וברח מלפני אברהם אבינו, ואברהם ברא בן בקר אחר ע"י ספר יצירה, וע"ז נאמר "וימחר לעשות אותו", שעשה אותו ע"י ספר יצירה. וכתב המלבי"ם שנראה שרצו לתרץ בזה איך האכיל למלאכים בשר בחלב, ואמרו שהיה בשר שנברא ע"י ספר יצירה שאין לו דין בשר.

ובספר חשק שלמה על השו"ע (יו"ד ס"ז, צח, ש"ך ס"ק ז) מביא מדברי המלבי"ם, ומוסיף שהיסוד הוא שבשר של בהמה כזו אינו בשר, וחלב שלה אינו חלב. ומבאר לפי"ז (דבבכורות ו, ב) דנו מה המקור להיות שתיית חלב, והקשה הפלתי (פא, ז) מדוע לא הביאו ראיה מאברהם, אכן לפי הנ"ל י"ל דהחמאה והחלב ג"כ נבראו ע"י ספר יצירה.

ובספר פתח הדעת (ס"ז, פז, עט) מביא מדברי המלבי"ם בשם הילקוט ראובני, אך מקשה דהרי אמרו חז"ל שטען הקב"ה על המלאכים שאכלו בשר בחלב אצל אברהם, ולפי הנ"ל הרי לא אכלו בב"ח.

לכן מסיק שאם הבשר הוא מספר יצירה, והחלב הוא רגיל, או להיפך, בזה יש איסור בשר בחלב, ואצל אברהם אמנם הבשר היה מספר יצירה, אך החלב היה רגיל.

ומצינו כמה הסברים מדוע בבהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה אין איסור בשר בחלב:

האדר"ת (סדר פרשיות פרשת וירא) מבאר לפי מה שאמר ריה"ג בסוגיין דבשר עוף מותר בחלב משום שאין לו חלב אם, א"כ יש לומר דה"ה בהמה שנוצרה בספר יצירה אין לה חלב אם.

בספר מועדים וזמנים (חלק ד ס"ז שיט) מבאר באופן אחר, ע"פ הגמ' להלן ע"ב דחלב של זכר מותר בבשר, דרך מי שיכול להיות אם אסור חלב, ומוענה בהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה אינה יכולה ללדת ועל כן אין אסורה. אלא שלפי דבריו העיקר הוא בחלב מבהמה שנוצרה בספר יצירה, אך אין זה מיעוט לבשר, שהרי ודאי בשר של זכר אסור בחלב.

בספר להורות נתן (ח"ס י"א) מבאר דהתורה מדברת רק במה שנוצר בדרך הטבע, ומה שנוצר בנס מעל הטבע, לא דיברה עליו התורה. ואתיין דבריו עם החשק שלמה דלעיל דבין בחלב ובין בבשר מתמעטת. ועוד נעיר, שלפי דבריו אין מקום לחילוק הפתח הדעת שרק כשגם החלב וגם הבשר נוצרו ע"י ספר יצירה אין איסור, אך לביאור הלהורות נתן די בכך שהחלב או הבשר אינם טבעיים, וכבר לא דיברה בזה התורה.

ולפי זה צ"ל דמדרשים חלוקים המה האם יש טענה על המלאכים שאכלו בשר בחלב, והדברים מתחברים עם מה שדיברנו בשיעור הקודם עיי"ש.

דאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים. ומפני שהלכה באמת כשמואל הנביא השי"ת שיאכל רב, ורב עצמו לא הרגיש בדבר ואכל.

ועוד מביא הסבר משו"ת מהרלב"ח (ס"ק קא) שבגמ' לעיל מבואר שהמקור לכך שרב סובר נ"ט בר נ"ט אסור, הוא מכללא, שנתנו לרב שיפא (משחה) בקערה, ואח"כ הרגיש את טעמה בתבשיל, ודחתה הגמ' דשאני ההיא שיפא דנפיש ממריה טפי. ומשום כך חשב שמואל שרב אכל נ"ט בר נ"ט, כלומר שאני יודע שאם הייתי נותן לו לאכול היה אוכל, מפני שהוא סובר להתיר. אך רב גופיה סבר לאסור.

ובאופן שונה מעט מבאר הגר"ר מרגליות זצ"ל כאן בניצוצי אור, שרב עצמו ס"ל דנ"ט בר נ"ט מותר כדחית הגמ' שרק שיפא יש לו טעם, וזה מה שאמר רב: חס ליה דליספי לי מידי ולא סבירא לי, כלומר חלילה ששמואל יאכיל אותי דבר שני סובר שהוא אסור, ונ"ט בר נ"ט שאכלתי, אני סובר שהוא מותר, אלא "לא היו דברים מעולם כי מעולם לא הוריתי לאסור סתם נ"ט בר נ"ט באמרי יהיב טעמא כולא האי, כוונתי אך על תבשיל דנפיש מריא טפי, ורבותינו אמת ודבריהם אמת".

דף קיב

המחמיר על עצמו להאכיל אחר

בענין אכילת ככר לחם שחתכו עליה בשר, אמרינן "רב הונא יהיב ליה לשמעיה מה נפשך אי שרי לכולי עלמא שרי אי אסור לכולי עלמא אסור שאני רב הונא דאנינא דעתיה", כלומר הוא אחז שמותר אלא שהיה מאוס עליו.

והנה בפרשת וירא איתא שאמר אברהם לשרה "מהרי שלש סאים קמח סולת לושי ועשי עוגות", ואמרו בב"מ (פז, א) "ויקח חמא וחלב וכן הבקר, ואילו לחם לא אייתי לקמיהו, אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר"מ משמיה דר"מ, אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה, ושרה אמנו אותו היום פירסה נדה". ובמדרש רבה (מח, ד) ג"כ הובאו דברי ר"מ, אלא דמיתי שיטת רבנן שחולקים עליו.

והנה ברבינו בחיי (בראשית יח, ח) הקשה, דאם היה אברהם אוכל חולין בטהרה, לא היה זה חובה על שאר בני אדם, ואולי כוונת החכמים שלא רצה להאכילם ממה שלא הורגל לאכול ממנו.

ובספר בעי חיי על רבינו בחיי מביא שדנו הפוסקים, באדם שמחמיר על עצמו האם יכול לתת לאחרים שלא מחמירים על עצמם. ובספר משאת משה (יו"ד ס"ד) האריך בזה מאד, ומסיק לאסור דקעבר אלפני עור ומכשילו לפי דעתו כיון דלדידיה איסורא קעביד, וליכא מידי דלדידיה אסיר ושרי למימר לאחריו ויעשו לו.

ולכאורה מדברי רבינו בחיי חזינו כן, שלא האכיל לאחרים דבר שהחמיר על עצמו. ואפשר שבוה נחלקו ר"מ ורבנן במדרש.

וגם ראיה מסוגיין, דמקשי אין נתן לשמש ממה שאסור לדידה, ולמה לא משני דעל עצמו היה מחמיר ולא על השמש. אלא מוכח שאסור לתת לאחרים דבר שהוא אסור משום חומרא.

אלא שמקשה הבעי חיי, דידועים דברי המדרש (שוחר טוב מזמור ח) שהמלאכים אכלו בשר בחלב אצל אברהם, ואיך יתכן שהקפיד שלא להאכילם חולין טמאים, ועל בשר בחלב לא הקפיד. וא"ת דחשבן לגיים, למה הקפיד על חולין בטהרה. אתמנה.

ולפי מה שהבאנו לעיל, דיש סברא מסוימת באיסור בשר בחלב, דאין